

To je prevod članka, objavljen v Časopisu za kritiko znanosti, 2021, letnik 49, št. 282, str. 260–268.

Janneke Adema

*Poetika odprtosti*¹

Abstract

The Poethics Of Openness

The article discusses the potential of new forms of publishing that have been made possible by open access practices, and also exposes some of the factors that are impeding change in this field. In the second part, the author presents the concept of the poethics of scholarship, in which she combines the concepts of poetics and ethics.

Keywords: open access, publishing, publisher, poethics of scholarship, poetics, ethics

Janneke Adema is a Research Fellow at the Centre for Postdigital Cultures at Coventry University. In her research, she explores the future of scholarly communications and experimental forms of knowledge production, where her work incorporates new forms of publishing, radical open access, scholarly poethics, media studies, book history, cultural studies, and critical theory. She explores these issues in depth in her various publications, but also by supporting a variety of scholar-led, not-for-profit publishing projects, including the Radical Open Access Collective, Open Humanities Press (OHP), and Post Office Press (POP). You can follow her research, as it develops, on openreflections.wordpress.com.

Povzetek

Avtorica v prispevku razpravlja o potencialu novih oblik objavljavanja in založniških praks, ki jih prinaša odprti dostop, ter na kratko opozori na nekatere ovire, ki stojijo na njihovi poti. V drugem delu tega kratkega eseja pa oriše nastanek in pomen koncepta znanstvene *poetike*, v katerem je združila poetiko in etiko.

Ključne besede: odprt dostop, objavljavanje, založba, znanstvena *poetika*, poetika, etika

Janneke Adema je raziskovalka na Centru za postdigitalne kulture na Univerzi Coventry. V svojih različnih delih se poglobljeno ukvarja s prihodnostjo znanstvenega komuniciranja in eksperimentalnimi oblikami produkcije vednosti, med drugim z novimi oblikami objavljavanja, radikalno odprtim dostopom, znanstveno poetiko, medijskimi študijami, zgodovino knjige, kulturnimi študijami ter kritično teorijo. Je podpornica številnih znanstvenih neprofitnih projektov, med drugim je članica kolektiva Radical Open Access ter založb Open Humanities Press (OHP) in Post Office Press (POP). Njenemu raziskovanju lahko sproti sledite na openreflections.wordpress.com.

---

¹ Besedilo je bilo izvorno objavljeno leta 2018 v pamfletu *The Poethics of Scholarship* (na straneh 16–25), ki sta ga založila Post Office Press in Rope Press. Pod licenco CC BY 4.0 je prosto dostopno na povezavi: <https://hcommons.org/deposits/objects/hc:19816/datastreams/CONTENT/content>. Avtorici in založnikoma se zahvaljujemo za dovoljenje za prevod ter ponovno objavo. / The text was originally published in 2018 in the pamphlet *The Poethics of Scholarship*, published by Post Office Press and Rope Press, on pages 16–25. It is freely available at: <https://hcommons.org/deposits/objects/hc:19816/datastreams/CONTENT/content>, licensed under CC BY 4.0. We thank the author and the publishers for allowing us to translate and republish the text.

Lani je od 23. do 29. oktobra potekal vsakoletni Teden odprtega dostopa, mednarodni zagovorniški dogodek, ki se posveča vprašanju odprtega dostopa in sorodnim temam. Tokratna tema je bila »odprto, da bi ...« (ang. »*open in order to*«), ki je udeležence spodbujala k raziskovanju konkretnih, oprijemljivih koristi, ki jih odprtost prinaša znanstveni komunikaciji, in jih pozivala k razmisleku o tem, kaj in kako omogoča šele odprtost. Za tem pozivom se skriva širša razprava o tem, ali je odprtost vrednota, ki je sama sebi namen in ki je dobra sama po sebi, ali pa ima morda predvsem instrumentalno vrednost kot sredstvo za doseganje določenega cilja. Osredotočila se bom na to zadnje in začela s predpostavko, da odprtost nima vrednosti sama po sebi, da deluje kot plavajoči oziroma prazni označevalec (Laclau, 2005: 129–155; Adema, 2014), ki nima lastne etike ali politike, temveč jo dobi zgolj glede na to, kako jo uporabimo oziroma kakšen položaj ji priznavamo.² Zato so naše politike in etike v zvezi s tem najbolj vidne ravno v razpravah o instrumentalni vrednosti odprtosti (na primer, ko se sprašujemo, ali cenimo odprtost zato, da bi »krepili skupno dobro« ali »povečali donosnost investicij in prispevali h gospodarski rasti« in podobno). V tem prispevku bom raziskovala, kako je odprtost prispevala oziroma promovirala nek določen cilj, tj., kako je omogočila eksperimentiranje z materialnimi oblikami in razmerji, ki utemeljujejo in strukturirajo znanstveno objavljane. To vključuje tako vpliv na formate (tiskano ali digitalno?) kot tudi vpliv na sisteme, vloge, modele in prakse, ki so se okrog njih razvili (na primer na pojme avtorstva, knjige in drugih publikacij, objavljajna, založništva). Kako je odprt dostop pripomogel k raziskovanju novih praks, struktur in institucij, prevprašujoč pri tem obstoječ sistem akademskega objavljajna in založništva?

Na tem mestu ne trdim, da je odprtost edini ali celo glavni razlog, motivacija ali spodbujevalec nove zastavitve; odprtost je namreč vedno bila del konstelacije materialno-diskurzivnih dejavnikov, med njimi predvsem digitalnega, pa tudi drugih družbeno-kulturnih elementov, ki so skupaj ustvarili (pred)pogoje za spremembe v založništvu. Kljub temu pa bi rada ugotovila, kako je bil v tej konstelaciji odprt dostop ključni pogoj, da je do etično-estetskega eksperimentiranja sploh lahko prišlo, še posebej, ko je bil odprt dostop implementiran in ovrednoten na nekatere specifične načine, na primer v maniri radikalno odprtega dostopa (v nekaterih drugih oblikah je eksperimentiranje dejansko oteževal, a se k temu vrnem pozneje).

---

² To ne pomeni, da znotraj razprave o odprtosti in odprtem dostopu ne obstaja dojemanje odprtosti kot vrednote same na sebi – ta percepcija, tj., da si odprtosti želimo, ker je intrinzično dobra, ideal, ki stoji nasproti zaprtosti in za katerega si moramo prizadevati (Tkacz, 2014), je pravzaprav precej pogosta. Ena od različic tega izhodišča pravi, da je odprtost dobra že zato, ker omogoča dostop do informacij, ne ukvarja pa se z vprašanjem, zakaj je to nujno dobra stvar; oziroma, alternativno, predvideva, da bo omogočanje univerzalnega dostopa izhodišče za doseganje drugih sprememb in koristi (Harnad, 2012).

Eksperimentalni potencial

Jasno je, da je bil odprt dostop do znanstvenih vsebin za raziskovalce in založnike pomemben materialni pogoj pri raziskovanju novih formatov in oblik interakcij, ki so sestavni del ustvarjanja publikacij. Od odprtosti lahko ogromno pridobijo tako znanstvene vsebine kot platforme, ki podpirajo založniške dejavnosti in objavljanje, kot so remiksanje in ponovna raba vsebin, obsežno besedilno ali podatkovno rudarjenje ter eksperimentiranje z odprtimi kolegialnimi recenzijami (ang. *open peer review*) in s porajajočimi se žanri živečih knjig, wikipublikacij, ustvarjanja novih različic in multimodalnih adaptacij. Odprt dostop je ključnega pomena za vzpostavljanje novih oblik procesnega raziskovanja, skupnega avtorstva in javnega delovanja, povezanega z besedili, objavljenimi na spletu, zato ne preseneča, da so številne revolucionarne eksperimentalne znanstvene revije, kot so *Kairos*, *Vectors* in *Inflexions*, ter humanistični in družboslovni projekti že od samega začetka namenoma odprte narave.

Je pa odprtost kot specifična praksa spletnega objavljanja vsebin vplivala tudi na to, kako dojemamo samo založništvo. Odprta dostopnost vsebin na blogih in osebnih spletnih straneh, institucionalni repozitoriji ter piratske knjižnice so znanstvenikom omogočili, da se izognejo konvencionalnim založnikom, posrednikom in drugim tradicionalnim vratarjem, objavijo svoje izsledke in se povežejo z drugimi znanstveniki na bolj neposredne načine. Ta smer razvoja je privedla do različnih predelav sistema znanstvenega objavljanja ter vlog in struktur, ki so tradicionalno podpirale verigo vrednosti v založništvu, ki temelji na tisku (kar še vedno močno spominja na komunikacijski krog Roberta Darntona (1982), ki je nastal po predlogi zgodovine izdajanja Voltaireove *Questions sur l'Encyclopédie* iz 18. stoletja). A poleg ponovnega premisleka glede verige vrednosti je takšna bolj neposredna in odprta (samo)založniška praksa omogočila tudi nastanek novih oblik objavljanja, kot so blogovski zapisi, poddaje in objave na Twitterju.

Znanstveniki, knjižnice in univerze, ki se navdihujejo v gibanju odprtega dostopa, vse pogosteje uporabljajo odprtokodne platforme in programske opreme, kot je OJS, da bi znova prevzele nadzor nad objavljanjem; vzpostavljajo lastne uradne medije, od revij, založb do repozitorijev. Gibanje odprtega dostopa je odigralo pomembno vlogo v boju proti visokim dobičkom, ki vzdržujejo komercialno založništvo. Komercialnost je povzročila hude težave z dostopnostjo (na primer krizo monografij) zaradi strupene kombinacije tržno usmerjenih založniških odločitev in vse bolj osiromašenih knjižničnih skladov, kar otežuje dostop do specializiranih in nišnih vsebin (Fitzpatrick, 2011; Hall, 2008). Nezadovoljstvo zaradi tega je v kombinaciji z nezadostnim privzemanjem odprtega dostopa in multimodalnega založništva s strani konvencionalnih založnikov spodbudila pojav neprofitnih založb, ki jih ustanavljajo

znanstveniki in knjižnice (Adema in Stone, 2017). Odprti dostop je tako spodbudil nastanek novega ekosistema izdajateljskih modelov in skupnosti.

Sprotno objavljanje izsledkov raziskav, ki še potekajo, diseminacija vsebin in pridobivanje povratnih informacij od skupnosti v času trajanja projektov, ki naj vplivajo tudi na njihov razvoj, so prav tako okrepili dojemanje objavljajanja kot sestavnega dela raziskovalnega procesa. Gibanji odprte znanosti in odprtega zvezka³ spodbujata tovrstno procesualno založništvo, obenem pa pomagata pri izumljanju nove definicije in vloge založništva. Eden kontroverznejših argumentov, ki jih tukaj podajam, je, da je možnost objavljajanja izsledkov raziskav, ki še potekajo, raziskovalce opolnomočila v odločanju glede tega, kako in kdaj bomo svoje ugotovitve predstavili javnosti. To dodatno povečuje tudi našo odgovornost do specifičnih načinov produkcije znanja, kar vključuje tako odgovorno izbiro formatov (digitalni, multimodalni, procesualni) kot tudi materialnih podstati in odnosov, ki to produkcijo in diseminacijo podpirajo. Po drugi strani je to opolnomočenje pokazalo tudi, da so v proizvodnjo vednosti na materialni in diskurzivni ravni vključeni številni različni akterji, kar nadalje postavlja pod vprašaj centralizirano avtorsko delovanje. Z iskanjem povratnih informacij in vzpostavljanjem interakcije pred in po objavi, kar lahko poteka v obliki pripisov in komentarjev ob strani, odprtih kolegijskih recenzij ali skupnostnih oblik proizvodnje znanja, eksperimentiramo z zaprtim in nespremenljivim formatom knjige ter ga gradimo na novo. Gre za prevpraševanje objavljajanja kot končnega cilja, kot blaga, pa tudi za prevpraševanje avtorstva, saj postane skozi omenjene nove oblike proizvodnje znanja prispevek naših sodelavcev in pripadnikov v raziskavo vključenih skupnosti še vidnejši. Pri vsem skupaj pa ne smemo pozabiti, da so na razvoj drugačnega etičnega okvirja v založništvu pomembno vplivali tudi večinoma znanstveni projekti s področja odprtega dostopa. Ta novi pristop, namesto da bi se posvečal zgolj rezultatom, poudarja etiko skrbi in pomen skupnosti, v založništvu pa vidi možnost potrditve in podpore različnim deležnikom v procesu.

Kaj ovira spremembe?

Zgornja analiza, kako odprtost in še posebej odprt dostop omogočata eksperimentiranje, se posveča predvsem možnosti tega eksperimentiranja. Toda obenem je lahko določene vrste odprtost eksperimentiranju tudi v napoto, saj krepi obstoječe založniške modele in uveljavljene tiskane formate. Na primer, večina znanstvenih publikacij, ki so odprto dostopne, je dostopna bodisi v obliki datotek PDF bodisi v obliki omejenega predogleda na Google Books, kar zaprt

---

³ »Odprti zvezek« je praksa, kjer raziskovalci na spletu sproti objavljajo ves raziskovalni material: surove podatke, laboratorijske analize, dnevnike, »zvezke«, v katere zapisujejo dognanja in podobno (op. ur.).

tiskani format zgolj prenaša na splet; številne odprte licence ne dovoljujejo ponovne rabe ali adaptacije; prav tako se je gibanje za odprt dostop strateško bolj kot prostemu dostopu posvečalo zastonjskemu dostopu; komercialni založniki odprt dostop vse bolj privzemajo kot zgolj še en poslovni model, ki vzdržuje in pogloblja obstoječe odnose, namesto da bi jih prekinjal; novi komercialni vmesniki in vratarji, na primer komercialna omrežja SSRN (ang. *Social Science Research Networks*), kot sta Academia.edu in ResearchGate, parazitirajo na odprtih oblikah komunikacije, tam rudarijo podatke in jih prodajajo naprej. Povrh vsega pa odprt dostop bolj malo pripomore k eksperimentiranju, če ga zavračajo znanstveni krogi, skupnosti in institucije. To se lahko zgodi zaradi strahov v zvezi z integriteto znanstvenih vsebin ali pa zaradi dajanja prednosti etabliranim institucijam in blagovnim znamkam ter (pri periodičnih ocenah kakovosti raziskovanja) tiskanim monografijam in drugim ustaljenim formatom. To je le nekaj primerov, ki kažejo, da odprtost ne prinaša nujno progresivnih sprememb ali pa lahko celo povzroči nova ograjevanja.

Odprtost torej sama po sebi še ne jamči, da bo prišlo do eksperimentiranja, lahko pa jo instrumentaliziramo tako, da ga bo omogočala. Na tem mestu bi rada vpeljala nov koncept za premislek, in sicer koncept *poetike*. *Poetiko* razumem, če povem po derridajevsko, kot koncept, ki ni samoidentičen (Derrida, 1973). To je koncept, ki se tako vzpostavlja, kot tudi spreminja in prilagaja v intra-akciji drugih konceptov; v našem primeru sta to koncepta odprtosti in eksperimentiranja. Trdim, da lahko koncept *poetike* deluje povezovalno, kot premostitveni koncept, ki orisuje spekulativni odnos med obema. Pojem *poetike*⁴ si izposojam pri pesnici, esejistki in znanstvenici Joan Retallack; od nje ga je prevzela tudi umetnica in raziskovalka kritičnih rasnih in postkolonialnih študij Denise Ferreira da Silva, sama pa bi ga rada povezala tudi z določeno obliko feministične poetike, ki jo je razvila literarna teoretičarka Terry Threadgold. Skozi preplet in prilagoditev teh konceptov lahko začnemo razmišljati o tem, kakšna bi lahko bila neka specifična *znanstvena poetika*. V nadaljevanju bom trdila, da znanstvena *poetika* povezuje *delanje* znanosti z njenimi političnimi, etičnimi in estetskimi elementi. V tem smislu bi rada preiskala, kako lahko kot znanstveniki skozi svojo dejavnost, ki temelji na odprtosti, oblikujemo konkretno znanstveno *poetiko*, takšno, ki bo omogočala in ustvarjala pogoje za nenehno preoblikovanje in preigravanje oblik ter odnosov na področju proizvodnje znanja.

---

⁴ V angleškem izvorniku *poethics*, ki se od *poetics* razlikuje v dodanem h-ju ter združuje poezijo (ang. *poetics*) in etiko (ang. *ethics*). V slovenščini bi lahko podobno storili z dodatkom vezaja, torej *po-etika*, vendar bomo raje uporabljali preprosto termin *poetika* in ga, ko označuje *poethics*, zapisovali *ležeče* (op. ur.).

Znanstvena poetika

Poetiko običajno razumemo kot teorijo že napisanih besedilnih in literarnih oblik: predpostavlja strukturo in utrjene literarne objekte. Threadgoldova temu razumevanju nasproti postavlja bolj dinamičen koncept *poiesis*, jezikovnega dejanja ustvarjanja in izvajanja jezika, ki po njenem mnenju bolje odraža ter opisuje kulturne in semiološke procese, s tem pa tudi samo pisanje (Threadgold, 1997: 3). Avtorica trdi, da se je zlasti feministično pisanje raje kot poetike posluževalo *poiesisa*, saj se je osredotočalo predvsem na postopek nastajanja besedila in mnogoterih identitet ter položajev, iz katerih izhajajo pomeni. To se najbolje kaže v oblikah feminističnega prepisovanja (oziroma vnovičnega pisanja), na primer patriarhalnih vednosti, teorij in pripovedi, da bi tako »razkrile razpoke in vrzeli ter binarno logiko, ki jih strukturirajo« (ibid.: 16). Poetika prepisovanja gre s tem onkraj pasivne analize teksta kot avtonomnega artefakta; namesto tega vanj aktivno posega in ga ocenjuje ter spreminja v *poiesis*, stvaritev. Analitik se utelesi in prispeva h kompleksnemu družbeno-kulturnemu kontekstu ustvarjanja pomena (ibid.: 85). Kljub temu pa Threadgoldova poudarja, da se pojma dopolnjujeta in določata ter da sta dve plati istega kovanca: poetika ustvari nujno potrebno statično protiutež dinamičnosti *poiesis*.

Joan Retallack gre v svojem delu onkraj nasprotja med poetiko in *poiesis* ter ju združi v pojmu *poetike*, s katerim poudari, da formulacija in izvajanje poetike pomenita tudi prevzemanje odgovornosti. Retallackova opozarja, da to vedno vključuje določeno tveganje, negotovost, možnost, da se nekaj pomembnega ne bo zgodilo; tisto, čemur Chantal Mouffe in Ernesto Laclau rečeta sprejemanje odločitev na (kontingentnem) nedoločenem področju (Mouffe, 2013: 15). *Poetičen* odnos za avtorico tako vedno vsebuje »pogum, potreben za odklon«, pri čemer so »odkloni (na primer antiromantični modernizmi, gibanje za državljanske pravice, feminizem, postkolonialna kritika) nujni, da se znebimo reakcionarnih pripadnosti in nostalgij« (Retallack, 2004: 3). Odkloni omogočajo, da se v domnevno izgotovljenih situacijah zgodi neka sprememba. Poetika odklona oziroma spremembe tako nenehno izziva naše ustaljene poti in poglede: gre za poetiko zavestnega tveganja, opuščanja nadzora, ogrožanja naših podedovanih predstav o etiki in politiki, njihovega preizpraševanja ter eksperimentiranja z njimi. Po Joan Retallack je to tveganje za tiste, ki pišemo ali drugače ustvarjamo, nujno, če hočemo povezati naše estetske registre z »duhom časa« in pripoznati kompleksnosti ter spreminjajoče se značilnosti sveta in življenja. Avtorica je pojem sprva izumila, da bi označila estetsko ogrodje dela Johna Cagea, ki ga je razumela kot posvečenega »ustvarjanju umetnosti, ki vpliva na to, kako bi radi živeli« (ibid.: 44). *Poetika* temelji na združevanju etike in estetike, da bi tako premišljevali in deležili na nenehno spreminjajočih se življenjskih izkušnjah, pri tej interakciji

s svetom pa prevzeli odgovornost za nenehno doseganje in usmerjanje sprememb v karseda pravo smer.

Denise Ferreira da Silva pojem *poetike* prevzame in ga razvije v nov način spekulativnega razmišljanja: črnske feministične *poetike*, ki zavrača linearno, racionalno in enodimenzionalno misel, ki je značilna za zahodnoevropsko filozofijo in teorijo, v prid fraktalnemu oziroma štiridimenzionalnemu razmišljanju, ki bolje zajema kompleksnost našega sveta. Avtorica označi linearno dojetje zgodovine in spomina za reduktivno, obenem pa nam predstavi zapletenejši pogled: poudarja, da oba, tako zgodovina kot spomin, aktivno oblikujeta našo preteklost, sedanost in prihodnost. V tem duhu izpostavlja primera suženjstva in kolonializma, ki ju linearno razmišljanje napačno označuje za minule ostanke naše preteklosti, v resnici pa oba pojava obstajata tudi v naši sedanosti in jo prečita, izhajajoč iz preteklosti, ki je temelj naše zavesti. Ferreira da Silva se skuša z rabo fraktalnega razmišljanja kot *poetičnega* orodja osvoboditi formalnosti linearnega razmišljanja tako, da črnskost ter prakse kolonializma in rasnega nasilja mapira ne samo v času, temveč tudi v različnih oblikah prostora in na različnih dogajalnih krajih – raziskuje jih torej iz eksplicitne štiridimenzionalne perspektive (Bradley, 2016). Pojasnjuje, da je »cilj *poetičnega* razmišljanja kot kreativnega (fraktalnega) naslavljanja kolonialnega in rasnega podrejanja prekinitvev ponavljanja, ki je značilno za vzorce« (Ferreira da Silva, 2016) in zavrača »redukcijo vsakogar in vsega obstoječega na raven objekta, drugega in blaga« (Ferreira da Silva, 2014).

Te različne, a dopolnjujoče se perspektive, ki obstajajo v literarni znanosti in praksi, se, četudi so specifične in kontekstualne, lahko dobro preslikajo v to, čemur bi sama rekla znanstvena *poetika*: to je oblika *delanja* znanstvenega, ki posveča posebno pozornost odnosu med kontekstom in vsebino, etiko in estetiko, med metodami in teorijami, ki tvorijo našo znanost, ter med medijskimi formati in vizualnimi prostori, v katerih komuniciramo. To smo znanstveniki, ki prevzemamo odgovornost za sisteme in prakse, katerih del smo in jih pogosto nekritično ponavljamo, pa tudi za moč, ki jo imamo, da to počnemo drugače: da tvegamo, da preizkusimo nove komunikacijske oblike in prakse ali pa začnemo razmišljati na način, ki se izmika formalizaciji misli – zlasti če imamo možnost, da skozi naše intra-akcije s svetom in sodobno družbo preigravamo njune kompleksnosti. Takšna znanstvena *poetika* vključuje oblike odprtosti, ki segajo onkraj ponavljanja uveljavljenih vzorcev (kot so tiskane knjige, samostojno avtorstvo, linearna misel, avtorske pravice, izkoriščevalska založniška razmerja) in ki ne podlegajo ograjevanju, ki ga predvidevata in prinašata njihova implementacija (kot se zgodi pri komercialnih adaptacijah) ter institucionalizacija (pri kateri odprtost odreja oblikovalci politik). Ta znanstvena *poetika* vključuje tudi zavedanje, da odprt dostop neposredno vpliva na

naše dojemanje raziskovanja, avtorstva in objavljanja. Od nas zahteva, da prevzamemo odgovornost za način, na katerega udejanjamo odprt dostop, da se opredelimo tako do te odprtosti – in s tem širše do odprtega objavljanja in založništva – kot tudi do ciljev, ki jih skušamo s tem doseči (kot smo, na primer, jaz in drugi že počeli v okviru koncepta in projekta radikalnega odprtega dostopa). Odprto založništvo nam omogoča zavzetje kritične drža ter preizkušanje in oblikovanje novih formatov, praks in institucij – samo upati si je treba.

Prevod: Bojan Albahari

Literatura

- Adema, Janneke (2014): Open Access. V *Critical Keywords for the Digital Humanities*. Lueneburg: Centre for Digital Cultures (CDC).
- Adema, Janneke in Graham Stone (2017): *Changing Publishing Ecologies: A Landscape Study of New University Presses and Academic-Led Publishing*. London: Jisc. Dostopno na: <http://repository.jisc.ac.uk/6666/>.
- Bradley, Rizvana (2016): Poethics of the Open Boat (In Response to Denise Ferreira Da Silva). *ACCeSsions*, no. 2.
- Darnton, Robert (1982): What Is the History of Books? *Daedalus* 111 (3): 65–83.
- Derrida, Jacques (1973): *Speech and Phenomena, and Other Essays on Husserl's Theory of Signs*. Northwestern University Press.
- Ferreira da Silva, Denise (2014): Toward a Black Feminist Poethics. *The Black Scholar* 44(2): 81–97. Dostopno na DOI: [10.1080/00064246.2014.11413690](https://doi.org/10.1080/00064246.2014.11413690).
- Ferreira da Silva, Denise (2016): Fractal Thinking. *ACCeSsions*, no. 2.
- Fitzpatrick, Kathleen (2011): *Planned Obsolescence: Publishing, Technology, and the Future of the Academy*. NYU Press.
- Hall, Gary (2008): *Digitize This Book! The Politics of New Media, or Why We Need Open Access Now*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Harnad, Stevan (2012): Open Access: Gratis and Libre. *Open Access Archivangelism*, 3. maj. Dostopno na: <http://openaccess.eprints.org/index.php?/archives/885-OpenAccess-Gratis-and-Libre.html>.
- Laclau, Ernesto (2005): *On Populist Reason*. Verso.
- McPherson, Tara (2010): Scaling Vectors: Thoughts on the Future of Scholarly Communication. *Journal of Electronic Publishing* 13(2). Dostopno na DOI: [10.3998/3336451.0013.208](https://doi.org/10.3998/3336451.0013.208).
- Mouffe, Chantal (2013): *Agonistics: Thinking the World Politically*. London, New York: Verso Books.
- Retallack, Joan (2004): *The Poethical Wager*. Berkeley: University of California Press.
- Threadgold, Terry (1997): *Feminist Poetics Poiesis, Performance, Histories*. London, New York: Routledge.
- Tkacz, Nathaniel (2014): *Wikipedia and the Politics of Openness*. Chicago, London: University of Chicago Press.